

Hry záhybov: Habermas, Derrida, Mukařovský

MARCEL FORGÁČ

DOI: 10.31577/WLS.2024.16.1.1

© Institute of World Literature

Slovak Academy of Sciences

© Marcel Forgáč 2024

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0

Games of Folds: Habermas, Derrida, Mukařovský

Jürgen Habermas. Jacques Derrida. Jan Mukařovský. Contamination model of functions. Aesthetic function.

The author of the study employs the perspective of Czech structural aesthetics to comment on Jürgen Habermas's critique of Jacques Derrida's deconstruction. Following Roman Jakobson, Habermas relies on a hierarchical model of linguistic functions and criticizes Derrida's over-generalization of the poetic function to all types of discourses. Habermas evaluates this as Derrida's attempt to level the boundaries and distinctions between philosophy and literature. The study points out the inadequacy of Habermas's critique and shows that Derrida's approach corresponds to the contamination model of functions originally proposed by Jan Mukařovský.

Štúdia je súčasťou riešenia grantových úloh APVV-18-0043 „Slovník diel slovenskej literatúry po roku 1989“.

Marcel Forgáč

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

Slovenská republika

marcel.forgac@unipo.sk

ORCID: 0000-0003-1078-2061

ÚVOD

Je pozoruhodné, s akou mierou rozhorčenia napíše Jürgen Habermas stať „Exkurs zur Einebnung des Gattungsunterschiedes zwischen Philosophie und Literatur“ (1985; Exkurz o nivelizácii žánrových rozdielov medzi filozofiou a literatúrou),¹ keď sa mu zdá, že Derridova dekonštrukcia smeruje k prevráteniu priority logiky nad rétorikou, a hrozí tak nivelizáciou žánrových rozdielov medzi filozofiou a literatúrou. „Vzdorovitá práca dekonštrukcie“ (187)² sa podľa Habermasa nerozvíja ako analytický postup, ktorým každá nasledujúca generácia kriticky skúmala diela predchádzajúcich generácií (189), ale sa profiluje ako kritika štýlu v tom zmysle, že „v rétorickom prebytku významu vlastnému literárnym vrstvám textov, ktoré sa prezentujú ako neliterárne, nachádza niečo ako nepriamu komunikáciu, ktorou text sám popiera svoj zjavný obsah“ (189). Sústredením na štýlové aspekty textov filozofickej tradície Derridova dekonštrukcia podľa Habermasa núti texty klasických filozofov (ako Husserla, Saussura a Rousseaua), aby sa priznali, že odporujú tomu, čo konštatujú napríklad o prioritě označovaného pred označujúcim alebo hlasu vo vzťahu k písmu (189). Habermasovi pritom azda najviac prekáža, že – z jeho pohľadu – môže dekonštrukcia dosiahnuť svoje ciele len vtedy, ak vehementne nerešpektuje textom deklarovanú odborovú príslušnosť:

Obmedzenia konštitutívne pre poznanie filozofického textu sa stávajú prístupnými len vtedy, keď sa s textom zachádza ako s tým, čím by nechcel byť – ako s textom literárnym. [...] Heideggerov cieľ rozbiť zvnútra metafyzické myšlienkové formy môže svojim v podstate rétorickým postupom Derrida dosiahnuť len vtedy, ak je filozofický text *v skutočnosti* literárnym textom – ak sa podarí *preukázať*, že žánrový rozdiel medzi filozofiou a literatúrou sa pri bližšom skúmaní rozplýva. (189)

Na takto vymedzenom podklade Habermas obviní Jacquesa Derridu zo zaslepenosti estetickým kontextualizmom; Derrida z jeho pohľadu kladie taký silný dôraz na význam literárnych (rétorických) prímiesí vo filozofických textoch preto, aby nás presvedčil o nemožnosti špecializovať jazyk filozofie a vedy na účely poznania (205, 189 a 190). Filozofickému mysleniu preto podľa Habermasa od dekonštrukcie hrozí, že bude okradnuté nielen o svoju vážnosť, ale aj o svoju produktivitu (210).

Habermasova kritika Derridovej dekonštrukcie sa odvíja viacerými (komplementárnymi) smermi, jeden z nich je však pre nás zvlášť podstatný: Habermas nepopiera prítomnosť literárnych (rétorických) prvkov vo filozofických textoch, prekáža mu však, že podľa neho Derrida týmto aspektom priznáva štrukturujúcu silu a zdôrazňuje ich dominujúce či určujúce pôsobenie (204). Predpokladom tohto postupu je podľa Habermasa skutočnosť, že Derrida príliš zovšeobecňuje jednu jazykovú funkciu, totiž poetickú (207), iba to jediné mu dovoľuje „analyzovať akýkoľvek diskurz v súlade s modelom básnického jazyka, a to tak, ako keby bol jazyk vo všeobecnosti určený básnickým používaním jazyka špecializovaným na odhaľovanie sveta“ (204 – 205). Tým, že dekonštrukcia „jazyk ako taký zblízuje s literatúrou alebo dokonca s ‚písaním‘“ (205), dochádza k popretiu vlastného zmyslu tak normálneho, ako aj poetického diskurzu (205); jeden ani druhý nie sú (voči sebe) ničím vyčlenené, nie sú ničím ohraničené: „To je totiž podľa Habermasa hlavný Derridov hriech: mieša diskurzy, ktoré by mali byť zachované v čistote, prinajmenšom v tom zmysle, že ich

príslušné funkcie alebo výlučné nároky na platnosť by mali byť jasne rozpoznateľné“ (Olivier 1994, 155).

Na tomto mieste Habermas dostáva svoju argumentáciu pred komplikovaný problém: na jednej strane chce rešpektovať zásadné rozdiely medzi určitými geneticky odlišnými spôsobmi používania jazyka (152), na strane druhej musí zohľadňovať/zvažovať nielen prítomnosť, ale aj funkčné pôsobenie rétorických (literárnych) prvkov tak v oblasti bežnej reči, ako aj v oblasti filozofie. Ak je Derridovou chybou to, že „zovšeobecnil poetický (rétorický) aspekt jazyka do takej miery, že ovládol celú oblasť komunikačného pôsobenia“ (Norris 1990, 55), potom Habermas vidí svoju úlohu práve v kritike tohto zovšeobecňovania a vo vypracovaní návrhu správneho vymedzenia/konkretizovania pozície rétorických aspektov v jednotlivých diskurzívnych formáciách.

Pozrime sa bližšie na situáciu a podmienky Habermasovej argumentácie. Keď kriticky hovorí, že *Derrida zovšeobecňuje poetickú funkciu*, vlastne o Derridovej dekonštrukcii hovorí, že sa pohybuje v rámci pražskej štrukturálnej estetiky, ktorú však aplikovala neadekvátne. Zdá sa totiž, že zovšeobecňovanie poetickej funkcie, ktoré Derridovi prisúdi, zároveň číta ako výsledok jeho nesprávneho vyhodnotenia jednej zo základných téz pražského štrukturalizmu – totiž, že poetická funkcia je potenciálne všadeprítomná. To je zrejme dôvod, prečo sa Habermas obracia k Jakobsonovej štúdii „Lingvistika a poetika“ a vyberá z nej práve tú pasáž, ktorá síce konštatuje prítomnosť poetickej funkcie vo všetkých jazykových prejavoch, avšak s dodatkom (voči Derridovi korektívnym), že v mimoumeleckej oblasti plní iba podradnú, doplnkovú úlohu (Habermas 1998, 200). Celá nasledujúca Habermasova argumentácia sa takto bude niesť v duchu poučenia Derridu o tom, že dominancia poetickej funkcie je uplatniteľná len v básnických výpovediach. Z tohto uhla pohľadu Habermas odvodzuje vo vzťahu k dekonštrukcii svoje záverečné stanovisko:

je jasné, čo znamená vyrovnávanie žánrového rozdielu medzi filozofiou a literatúrou a asimilácia filozofie s literatúrou a literatúry s filozofiou [...]. Toto nivelizovanie a táto asimilácia zmätene miešajú konštelácie, v ktorých rétorické prvky jazyka zastávajú úplne *odlišné* úlohy. Rétorický prvok sa vo svojej čistej podobe vyskytuje len v autoreferenčnosti básnického výrazu, teda v jazyku beletrie špecializovanej na odhaľovanie sveta. Aj bežný jazyk každodenného života je neodmysliteľne rétorický; ale v matici rôznych jazykových funkcií tu rétorické prvky ustupujú do úzadia. [...] To isté platí aj o špecializovaných jazykoch vedy a techniky, práva a morálky, ekonómie, politológie atď. Aj ony žijú z osvetľujúcej sily metaforických tróпов, ale rétorické prvky, ktoré v nijakom prípade nie sú vytesnené, sú akoby skrotené a využité na špeciálne účely riešenia problémov. (208 – 209)

K tomu dodajme súvislosť, ktorá bude rozpracovaná neskôr: Ak sa Habermas necháva viesť štrukturalistickým modelom polyfunkčnosti jazykových prejavov a ich funkcie vníma v hierarchickom usporiadaní, nutne musí vidieť v zdôrazňovaní poetickej funkcie prisúdenom Derridovi sprievodný proces, totiž odsunutie pravdivostných či eticko-hodnotiacich funkcií do druhotného postavenia. Hierarchický model jednoducho nepripúšťa inú možnosť: zdôrazňovanie jednej funkcie ako prvotnej zároveň znamená umiestnenie iných funkcií do druhotnej pozície.

I

Habermasov „Exkurz“ sa ako súčasť vplyvnej knihy *Der philosophische Diskurs der Moderne* (1988; *The Philosophical Discourse of Modernity*, 1998; Filozofický diskurz moderny) výrazne pričínil o kanonizáciu nesprávnej mienky o Derridovej dekonštrukcii. Znalci Derridovho diela, ako napríklad Christopher Norris, vynaložili veľké úsilie, aby vysvetlili rozsah Habermasových omylov, nekorektnosť jeho tónu a uviedli veci na pravú mieru. Kardinálny problém Habermasovho prístupu spočíva už v jeho základnej intencii; teda v tom, že hrozbu nivelizácie žánrových rozdielov medzi filozofiou a literatúrou stotožňuje s Derridovou dekonštrukciou, pritom však v skutočnosti pracuje s kontextom amerického dekonštruktivismu. Na túto súvislosť poukazuje aj sumarizácia niektorých Norrisových (široko a precízne argumentovaných) poznámok:

- [...] nesprávne pochopil Derridovo dielo, a to navyše spôsobom, ktorý až príliš ľahko zapadá do bežných predstáv o dekonštrukcii ako o druhu neskorého nietzscheovského iracionalizmu, ktorý odmieta celý odkaz postkantovského osvietenského myslenia (1990, 49);
- Jeden z dôvodov, prečo sa kniha *Filozofický diskurz moderny* zdá byť slepá voči niektorým aspektom Derridovho diela, je, že viac-menej stotožňuje dekonštrukciu s Rortyho postmoderným pragmatistickým čítaním, a tak má tendenciu udržiavať názor, že ide o druh literárnokritickej činnosti, o pokus kolonizovať filozofiu vyrovnávaním žánrových rozdielov medzi spomínanými disciplínami (54);
- [...] kritika sa netýka ani tak toho, čo Derrida napísal, ale toho, čo o ňom napísali rôzni (väčšinou americkí) komentátori. Presnejšie, táto kritika je z hľadiska niektorých jeho textov do istej miery opodstatnená, ale potom sa necháva viesť len veľmi čiastočným čítaním (56);
- Habermas číta Derridu nesprávne. (50)

Norris sa tomuto problému venuje z rôznych uhlov pohľadu aj v iných svojich prácach (pozri 1989, 1996, 2003) a k Habermasovmu „Exkurzu“ sa vyjadria aj ďalší, spomeňme napr. Sergeiya Sandlera, Davida C. Hoya alebo aj Richarda Rortyho, podľa ktorého Derrida „nepopiera existenciu žiadnej z vecí, voči ktorým ho Habermas obviňuje zo slepoty“ (1998, 313).

Derridova reakcia, ktorú formuluje v poznámke č. 9 k listu „Afterword: Toward an Ethic of Discussion“ (1988), nesie známky silného rozčarovania. Podozrieva Habermasa z veľmi čiastkového porozumenia jeho dielam, čo podľa neho súvisí so skutočnosťou, že jeho kritik z nich ani raz necituje; Derrida ho aj preto vyzýva, aby v jeho textoch našiel a odcitoval pasáže, ktoré hovoria o onom „prvenstve rétoriky“ (156 – 157). Habermasov postoj však zároveň dáva Derridovi dôvod opäť (syntetizujúco) formulovať svoje výskumné zámery vo vzťahu k problému hraníc. V tejto súvislosti deklaruje, že snahou dekonštrukcie nie je rozbiť hranice, ale spresniť rozdiely; že nikdy neredukoval pojem na metaforu, iba dekonštruoval samotný pojem metafory a navrhol inú „logiku“ vzťahov medzi pojmom a metaforou, a teda aj medzi filozofiou, vedou, logikou na jednej strane a rétorikou na strane druhej; že jeho záujem o fikcionalitu literatúry na jednej strane a rétorickú organizáciu či textové typy filozofického diskurzu na strane druhej ani v najmenšom neznamená snahu nivelizovať hranice medzi filozofiou a literatúrou. Preto vyjadruje pohoršenie nad tým, ako môže jeho

zrejme hľadanie cesty k vypracovaniu jemnejších, zložitejších rozdielov viesť k obvi-
neniam zo stierania hraníc a z nedostatočnej pozornosti k rozdielom (por. 156).

Derrida kontinuálne trvá na týchto stanoviskách, formuluje ich už v eseji *Living On: Border Lines* („nikdy sme nezamýšľali [...] premeniť svet na knižnicu tým, že odstránime všetky hranice, všetky rámce, všetky ostré hrany [...], ale skôr sme sa usilovali opäť od základu vypracovať teoretický a praktický systém týchto okrajov, týchto hraníc“; 1979, 84) a zdôrazňuje ich napríklad aj o sedemnať rokov neskôr v diskusii s Rortym („Nikdy som sa nesnažil zamieňať literatúru a filozofiu alebo redukovať filozofiu na literatúru. Pozorne si všimam rozdielnosť priestoru, histórie, historických rituálov, logiky, rétoriky, protokolov a argumentácie. Snažím sa byť k to-
muto rozdielu čo najvšímavejší“ [1996] 2005, 81 – 82). V naznačených súvislostiach je tiež podstatný rozhovor „Is There a Philosophical Language?“, v ktorom Derrida vyzýva na štúdium zložitosti hraníc „medzi dvoma neredukovateľne odlišnými typmi textov“ – medzi „tým, čo nazývame filozofickým textom, a tým, čo nazývame literár-
nym textom“ ([1988] 1995, 217).

Všetky uvedené výroky demaskujú Habermasovu kritiku ako neopodstatnenú predovšetkým v tom bode, že nemožno stotožňovať problém nivelizácie žánrových rozdielov medzi filozofiou a literatúrou s Derridovou dekonštrukciou. Čo však neznamená, že týmto zaniká samotný problém nivelizácie hraníc medzi filozofiou a literatúrou, o ktorej rozvinutie sa pričiňujú americkí dekonštruktivisti, literárni kritici alebo neopragmatici (najmä Rorty, pozri napr. 1982). Ak očistíme diskusiu medzi Habermasom a Derridom o všetky omyly a sústredíme sa len na ich postoj k problému nivelizácie rozdielov medzi filozofiou a literatúrou so všetkými jeho dôsledkami (predovšetkým pre filozofiu), môžeme konštatovať, že Habermas s nivelizáciou nesúhlasí a chce udržať hranice medzi jednotlivými „žánrami“ a že Derrida, ktorého zaujíma najmä povaha hraníc medzi týmito neredukovateľne odlišnými typmi textov, by v tejto veci v zásade nemal nesúhlasiť s Habermasom. Ich postoje by teda mohli byť vyhodnotené ako príbuzné, čo naznačuje aj Norris, keď preukazuje tézu, že „správne chápaná dekonštrukcia patrí do toho istého filozofického diskurzu moderny, ktorý sa Habermas snaží brániť pred jej súčasnými kritikmi“ (1990, 52).

Ak teda platí, že Habermasov a Derridov postoj k centrálnemu problému nivelizácie vykazuje príbuznosť, znamená to, že existuje možnosť príbuznosti aj vo vzťahu k jednotlivým aspektom riešenia daného problému? Povedzme priamo: nie. Aj po nahliadnutí faktu, že tento spor bol živený iba omylom, že v skutočnosti Habermas nemá vo vzťahu k problému nivelizácie Derridovi čo vyčítať, evidujeme medzi oboma filozofmi napätie. Jeho zdroj sa nachádza práve v spomínaných jednotlivých aspektoch riešenia problému. Ako sme rekonštruovali vyššie, Habermas vo vzťahu k problému nivelizácie aktivuje (okrem iného) argumentačné polohy pražského štrukturalizmu a odvodzuje z nich svoje závery. Do akej miery je však táto línia Habermasovho uvažovania korektná? A ako mohla hlbšia znalosť prác českého štrukturalizmu Habermasovi pomôcť vyhnúť sa omylu stotožnenia Derridovej dekonštrukcie s problémom nivelizácie rozdielov medzi filozofiou a literatúrou? Odpoveď na tieto otázky je pomerne členitá. Prechádzajúc jednotlivými záhybmi sa pokúsime ukázať, že napätie, ktoré medzi Habermasom a Derridom pretrváva aj po „urovnaní“ sporu o niveli-

záciu, v skutočnosti spočíva v ich pohľade na povahu funkčnej matrice filozofického i literárneho textu. Odohráva sa teda hlboko v pôde pražského štrukturalizmu.

II

a) Ak sa chce Habermas vyrovnáť s problémom nivelizácie žánrových rozdielov medzi filozofiou a literatúrou v prospech udržania prísnych hraníc, hierarchický model funkcií mu ponúka podnet, ako vysvetliť prítomnosť estetickú (poetickej, svet odhaľujúcej) funkcie vo filozofickom texte a zároveň ju prezentovať ako funkciu bez noetického významu. Poetická funkcia je tu určená iba ako druhotná, je skrotená – zdôrazňuje Habermas a dáva tým najavo, že tieto vymedzenia mieni využiť do dôsledkov. To sa odráža v jeho dôraze na *polaritu* pozícií (a kompetencií) jednotlivých funkcií vo vzťahu k ich ilokučným nárokom; na polaritu, voči ktorej je podľa neho Derrida tak trestuhodne necitlivý (1998, 205). Habermas preto mieni do dôsledkov uplatniť to, k čomu ho zaväzuje štúdium Bühlerovho a Jakobsonovho diela. Predovšetkým z neho pre seba v prvom kroku odvodzuje, že básnickej výpovedi, v ktorej dominuje poetická funkcia, nie sú referencia k predmetu, informačný obsah a pravdivostnohodnotové podmienky platnosti (teda v zásade mimoestetické funkcie) vlastné, nie sú v nej podstatné (200).

Toto je konzekventné hodnotenie, pretože práve z tohto prameňa Habermasove obavy o vážnosť a produktivitu filozofického myslenia v prípade, že by malo platiť (z jeho pohľadu Derridovo) zovšeobecnenie poetickej funkcie; dôsledkom by bola premena filozofie na rétorický diskurz „bez akejkoľvek normatívnej alebo kritickéj sily“ (Norris 1996, 82). Habermasov slovník je v týchto súvislostiach takmer apokalyptický: napríklad na jednom mieste hovorí až o *zmiznutí* schopnosti riešiť problémy za (Derridom presadzovanou) svetotvornou schopnosťou jazyka (Habermas 1998, 205).³ A práve tento typ hypertrofie vnímania problému ho motivuje k prevráteniu opozície, ktorú si odvodil zo štrukturalistických téz viazaných na hierarchický model: ak platí, že básnickému textu nie sú mimoestetické funkcie vlastné, potom je preň závažné, že filozofickému textu nie je vlastná poetická funkcia. Ak by teda malo platiť jej zovšeobecnenie, pre filozofiu by to nutne znamenalo fungovať podľa pravidiel nevlastnej funkcie, ktorá navyše „krotí“ platnosť iných, pre ňu charakteristických funkčných aspektov. Filozofia by pôsobila *ako literatúra*, v dôsledku tohto by sa vzťah filozofie a literatúry stal vzťahom literatúry a literatúry, už žiadne hranice, žiadne špeciálne diskurzy – a to sme už spolu s Habermasom len krok od kritiky Derridovho architekta.

Zdá sa teda, že Habermas, ktorý sa na začiatku odvoláva na koncept polyfunkčnosti jazykových prejavov, je vo vzťahu k špeciálnym diskurzom (predovšetkým k filozofii) ochotný pripustiť iba *prítomnosť* viacerých funkcií, avšak už nie ich platnosť. Habermas to dáva najavo tým, že v celej svojej argumentácii (pod rúškom pražského štrukturalizmu) vyhodnocuje poetickú funkciu v pevnej súvislosti s rétorickými prvkami (metaforickými trópmi), respektíve s tým, čo nazýva „literárne vrstvy textov, ktoré sa prezentujú ako neliterárne“ (1998, 189). Nie je to nekorektné, poetická funkcia sa skutočne prejavuje *aj* týmito povrchovými textovými javmi. Problém však nastáva, keď Habermas poetickú funkciu s rétorickými prvkami synonymizuje; v tej-

to polohy sa poetická funkcia nutne javí len ako textovo povrchový aspekt, ktorý sa vyčerpáva v procese rétorizácie špeciálnych jazykov; čo vyhovuje Habermasovmu zámeru prezentovať minimálny, až zanedbateľný rozsah jej platnosti pre špeciálne diskurzy.

Na tomto mieste len rámcovo povedzme, že český štrukturalizmus, ktorým Habermas kryje svoje argumentačné zámery, k poetickej (estetickej) funkcii nepristupuje takto zúžene a bráni sa voči tomu, aby estetická aktualizácia bola vnímaná iba ako záležitosť formy, ako vec vonkajšej ozdoby či prázdneho ornamentu (Chvatík 2001, 72). Rozsah pôsobenia poetickej (estetickej) funkcie je omnoho širší a účinkuje v hlbších dimenziách (neliterárnych) textov nie ako „bod“, „vec“, „ergon“, ale ako „energeia“ (65), podieľajúca sa na poetologickom profile týchto textov (pozri nižšie bod d). Habermasov postup je v tejto veci príznakový, napríklad aj jeho vyslovene neštrukturalistické vyjadrenia o excentricite mimoestetických funkcií v básnických prejavoch,⁴ o čistých formách jazyka (209) alebo o utváraní spôsobov poznania v rámci jednej jazykovej funkcie a jednej dimenzie platnosti (207) naznačujú skôr smerovanie k monofunkčnému modelu a prezrádzajú, že jeho argumentácia odporuje tomu, čo na začiatku stanovuje ako svoje východisko. To sa má dotknúť predovšetkým poetickej funkcie. Habermas, čítajúci Jakobsona a pridŕžajúci sa hierarchického modelu, ju vidí v expertných diskurzoch umiestnenú „polaritne“ a „pod“ teoretickou (problémy riešiacou) funkciou, a aj keď hovorí, že môže byť využitá pre „špeciálne účely riešenia problémov“ (209), hneď sa ponáhľa dodať, že „v expertných kultúrach sa poznanie hromadí vždy z jedného aspektu platnosti“ (209).⁵ Habermas tu teda – kryjúc sa tézou Jakobsonovej štúdie – plnohodnotne aplikuje na poetickú funkciu aspekty logocentricky hierarchizovaných opozícií; ako o nich sumarizačne referuje Miroslav Petříček, jeden člen opozície (v tomto konkrétnom prípade poetická funkcia synonymizovaná s rétorickými prvkami) je v nich vždy podhodnotený, čo ho (potenciálne) vystavuje nepotrebnosti, t. j. je mu prisúdená pozícia čohosi, bez čoho je možné sa v poslednej inštancii zaobiť (por. 1991a, 387 – 388). Keď teda Habermas (zámerne a zároveň z pozície obmedzenej znalosti širších kontúr českého štrukturalizmu) synonymizuje poetickú funkciu s rétorickými prvkami, vlastne ju tým – nepriamo – prezentuje ako nepotrebnú.

Zdá sa teda, že Habermas odporúča Derridovi logocentrické riešenia. Alebo inak: Komunikujúc s Derridom sa nielenže snaží kritizovať dekonštrukciu prostredníctvom zákona opozícií v tej podobe, v ktorej ešte nebol dekonštrukciou dotknutý, navyše ešte do toho (takpovediac na svojej strane) vŕha aj pražskú štrukturálnu estetiku.

Habermasova argumentácia teda vedie k požiadavke záväznosti hierarchického modelu funkcií tak pre literárny text, ako aj pre filozofický text. Obidva typy textu zahŕňa pod jeden model fungovania, v ktorom platí presné rozvrhnutie platnosti funkcií. Odtiaľ Habermasovo obvinenie, že Derrida „zmätene mieša konštelácie“, keď zovšeobecnením funkčnej matrice jedného žánru („v umení dominuje estetická funkcia“) zasahuje do funkčnej matrice druhého. Habermas však z rôznych dôvodov nevidí, že Derrida považuje filozofický a literárny text za neredukovateľne odlišné typy textov a v tejto súvislosti sa jednoducho nedopustí tej nedôslednosti, že by

zákony platné pre oblasť literatúry bezo zvyšku aplikoval na filozofický text. To, čo Derrida robí, nie je „zmätené miešanie konštelácií“ v rámci hierarchického modelu, ale *dekonštrukcia* podmienok samotného tohto modelu – zjednodušene povedané: Derrida sa snaží na strane filozofického textu premyslieť pozíciu a podmienky platnosti poetického (a rétorického) princípu vo vzťahu k „nárokom rozumu“ (Norris 1989) *bez toho*, aby zrušil neredukovateľnú odlišnosť tohto textu od literárneho textu. A český štrukturalizmus mu v tejto veci vychádza v ústrety.

III

b) Bolo povedané – a práve Norris to často pripomína v celom korpuse svojich prác –, že Habermas patrí k tým kritikom Derridovho diela, ktorí sa opierajú len o minimálne zoznámenie s týmto dielom. Obdobnú poznámku možno formulovať aj vo vzťahu k Habermasovmu používaniu téz pražského štrukturalizmu. Habermas sa opiera o Bühlerovu prácu a jednu Jakobsonovu štúdiu, čo mu nedovoľuje vidieť hlboké a pozitívne korešpondencie medzi dekonštrukciou a (vo vzťahu k nej starším) pražským štrukturalizmom. Mnohé z týchto korešpondencií podrobne, precízne a platne preukázali Miroslav Petříček (1991a, 1991b, 1998), Ondřej Sládek (2006) alebo Emil Volek (2006).⁶

c) Jedným z aspektov, ktoré je nutné zdôrazniť, je českým štrukturalizmom postulovaný noetický a sémantický význam estetického postoja a estetickej funkcie v oblasti mimo umenia – t. j. nielen ich význam pre realizáciu mimoestetických funkcií, ale aj pre *obsahy* expertných kultúr. Len estetická funkcia a estetický postoj na základe izolačného princípu dokáže známe ukázať ako pozoruhodné, a významne tak sprevádzať (dokonca v niektorých prípadoch aj iniciovať) teoretický postoj:

Má-li však být dosaženo cíle nového, nebývalého [...], musí být využito nové, dosud přehlížené stránky skutečnosti, a objevit ji je schopen právě jen postoj estetický. Podobně dala by se ukázat nutná přítomnost estetického postoje i při tvorbě teoretické, vědecké. [...] Ve všech těchto končinách a mnohých jiných ještě objevuje se estetično jako jedna z velmi podstatných, byť často skrytých hybných sil. (Mukařovský [zač. 40. rokov] 2007a, 78)

Robert Kalivoda v súvislosti s izolačným princípom rozpracovaným štrukturalnou estetikou uvažuje dokonca o „protiestetické funkci estetična“: „estetično *zdůrazňuje, vyzvedá a nabíjí mimořádnou neestetickou, tj. praktickou působivostí a účinností* skutečnosti, významy a hodnoty *mimoestetické*“ (1966, 34).

d) Zásadným problémom Habermasovej argumentácie je však predovšetkým príliš hrubé zaobchádzanie s pozíciami funkcií. Ako sme uviedli, kladie dôraz na *polaritu*, na protikladnosť poetickej a teoretickej funkcie, český štrukturalizmus však v tejto súvislosti zdôrazňuje princíp *dialektického protikladu*, čo znamená, že ich „protikladnosť [...] nevyklučuje vzájemné prechody, napětí a vnitřní vztahy, sublimace účelů“ (Chvatík 2001, 68). Jan Mukařovský tento jav rozpracoval do úvahy o význame estetickej funkcie pre filozofiu a dospel k poznatku, podľa ktorého

[e]stetická funkce tvoří integrující součást postupu filozofického myšlení, a bylo konkrétně ukázáno (Ch. Lalo), že mnohé vlastnosti filozofických systémů, mnohé spoje poutající navzájem součásti jejich složité výstavby, jsou mnohem spíše rázu estetického než logic-

kého. [...] Mohlo by se zdát, že veľmi prísne ohraničená a výlučná oblasť poznávania vylučuje jakékoli cudzie prvky. Nuže, mnohokrát bola už zdôraznená a vedecky prokazovaná psychológiou tvorby príbuznosť fantázie vedecké s umeleckou a z mnohých faktov pri tom uvádzaných vysvitá priamo i prítomnosť estetických prvkov v postupe vedeckého tvorby. [...] Avšak i výsledok vedeckej práce, vedecké riešenie, jevíva leckdy stopy funkcie estetickej: jednoduché a úmerné riešenie matematického problému môže pôsobiť (vedľa svojej poznávacích hodnôt) i dojmom esteticky uspokojivým. V niektorých vedách konečne sa estetická funkcia stáva priamo súčasťou samotného vedeckého postupu. ([1942] 2007b, 74, 68 – 69)

Povedzme vo vzťahu k Habermasovi, že ani Mukařovský tu nenivelizuje žánrové rozdiely medzi filozofiou a literatúrou, iba upozorňuje na skutočnosť, že aj argumentačné, „problémy riešiacie“ aspekty niektorých neliterárnych (mimoumeleckých) textov sa môžu vyznačovať estetickou energiou. Tú však už netreba hľadať v povrchových (metaforických, tropologických) javoch, je totiž aktívna v samotnom procese tvarovania teoretickej argumentácie. V týchto súvislostiach je dôležitý Mukařovského odkaz na výskum Charlesa Lala, ktorý v štúdiu „Valeur esthétique des systèmes philosophiques“ (Estetická hodnota filozofických systémov) okrem iného postuluje, že mnohé veľké filozofické systémy sa zbavili literárnej príťažlivosti (rozumej: povrchovej obraznosti), aby vystúpila ich skutočná krása – krása ich štruktúry: „v harmonickej súdržnosti, v dobrej forme, v hutnosti vnútorných štruktúr doktrín spočíva ich skutočná krása, ktorá sa zhoduje s ich najhlbšou filozofickou hodnotou“ (1937, 60).

K tomu smeruje aj Mukařovský v úvahe o dvojpolovosti funkcie (2021, 9 – 12), resp. v úvahe o kontaminácii ([1937] 2007c, 94). Podstata spočíva v tomto: existujú jazykové prejavy, ktoré sa nevyznačujú dominanciou jednej funkcie, ale systémovo aktivujú dve dominantné funkcie (94). Tie „jsú si postavené na roveň“ (Mukařovský 2021, 11). To znamená, že konkrétny text nekultivuje svoju funkčnú maticu v hierarchickom modeli, ktorý predpokladá dominanciu jednej funkcie, ale v kontaminačnom – jedna funkcia, napríklad teoretická, intelektuálna, „sdelovací“ či iná funkcia mimoumelecká, sa realizuje v koordinácii s ďalšou funkciou, estetickou (por. Mukařovský 2007c, 94), v *prospech svojho naplnenia, svojho dovršenia*. Vzájomne sa obsiahnu bez toho, aby obmedzovali svoje kompetencie. V tomto usporiadaní Mukařovského úvahe predbieha to, čo je u Derridu formulované ako logika suplementu: estetická funkcia, v hierarchickom vnímaní funkcií filozofických textov umiestňovaná do druhotnej pozície, sa v týchto podmienkach stáva možnosťou, ktorá „dodatečne ustanovuje to, k čemu sa pripojuje“ (Petříček 1991a, 388).

Dvojpolovosťou funkcie (kontamináciou) sa podľa Mukařovského vyznačujú diela, ktorých účelom *nebolo* pôsobiť umelecky, a predsa „nelze popřít“, že sú v nich prítomné „jisté znaky, které poukazují k funkci umelecké jako zamýšlené“ (2021, 11), t. j. rezonujú v nich postupy, ktoré signalizujú ich špecifickú múzickú, resp. *estetickú* disponovanosť. Štruktúrna estetika sa tu teda zaoberá čímisi, čo by sme mohli nazvať „estetikou argumentu“ (výraz W. H. Rightera). Ide o tie textové prípady, keď sa *organizujúca* rola estetickej funkcie, štandardne posudzovaná ako špecifikum oblasti umenia, uplatňuje v *mimoumeleckej* oblasti. Túto – v literárnovednom kontexte málo diskutovanú – kompetenciu estetickej funkcie, ktorú pripúšťa napríklad aj Květoslav Chvatík,⁷ považujeme za zásadnú inštrukciu pre porozumenie estetiky filozofického diela bez toho, aby tu odhalenie a teoretické zdokumentovanie „estetického“ nutne

znamenal nivelizáciu rozdielov medzi filozofiou a literatúrou alebo dokonca aktivovalo (habermasovsky) apokalyptickú víziu straty filozofie jej premenou na literatúru.

Pokúsme sa teraz tieto aspekty uviesť do súvislostí s niektorými Derridovými úvahami o literatúre a filozofii.

IV

e) Derridova dekonštrukcia hovorí o literárnych a filozofických textoch ako o neredukovateľne odlišných typoch textov (1995, 217), ktoré však majú rovnaké historické ukotvenie v epoche logocentrizmu. Literárne písanie i filozofický text sa v prevažnej časti svojich dejín – podľa Derridu – vyznačovali projektom svojho zotretia pred označovaným obsahom, čo sa prejavovalo v tom, že sa takmer vždy a takmer všade – s výnimkou jedného bodu odporu – podriaďovali transcendentnému čítaniu, t. j. hľadaniu označovaného ([1967] 1999, 168; tiež Attridge – Derrida [1992] 2000, 129 – 130). Literatúra bola – ako k tomu poznamenáva Rodolphe Gasché – redukovaná na svoje posolstvo (1986, 256). Prinajmenšom od antiky sa literatúra podriaďovala filozofickej konceptualizácii, ktorú skrz mímésis/mimetologizmus, hlásajúci prioritu „imitated“ pred „imitation“, vypracovali Platón a Aristoteles (pozri Derrida [1972] 1981a, 138 – 139; tiež Gasché 1986, 255 – 257). Až diela modernej literatúry (Mallarmé, Bataille, Artaud, Sollers) voči nej organizujú štruktúru odporu (Derrida [1972] 1981b, 69) tým, že subvertujú logocentrizmus literárnou praxou, ktorá ohlasuje neredukovateľnosť písania (Derrida [1972] 1981c, 10). Derrida tu začína (nie vždy rigorózne) používať pojem „literatúra“ (v úvodzovkách). Týmto neologizmom, pomenovávajúcim „nie novú prax písania, ale to, čo je v literatúre radikálne „literárne““ (Clark 1992, 111), zachytáva prax *literárneho* písania, ktorá sa rozchádza s tým, čo spájalo dejiny literárneho umenia s dejinami metafyziky (Derrida 1981c, 11), a vyznačuje tak moment „prvej ruptúry najhlbšej západnej tradície“ (Derrida 1999, 102).

Gasché, ktorý naznačený kontext analyzoval vo fenomenálnej práci *The Tain of the Mirror*, identifikuje subverzívny odpor „literatúry“ voči literatúre, ale aj voči filozofii (predovšetkým voči metafyzike prítomnosti) v pozastavení jej bytia ako literatúry (258). Toto je jediná možnosť. Ako Derrida argumentuje, vzťah medzi dejinami metafyziky a deštrukciou dejín metafyziky je uzatvorený v kruhu: keďže nemáme k dispozícii žiadny slovník, ktorý by bol cudzí dejinám metafyziky, nemôžeme predniesť jedinú deštruktívnu výpoveď, ktorá by sa už nemusela pripodobniť forme, logike a implicitným postulátom práve toho, čo chcela popierať (por. [1967] 1993a, 180). To platí aj pre literatúru; ak je literatúra vyznačená metafyzikou prítomnosti, pokusy o akékoľvek inverzie nutne iba potvrdia túto jej pozíciu. Východiskom je, že sa zriekne toho *byť literatúrou*, „nemá esenci [...], zachvívá autoritou a prípadnosť otázky „Co je...?““ (Attridge – Derrida 2000, 127, 132, 149).⁸ To však okrem iného znamená, že sa vzpiera voči podriaďovaniu transcendentnému čítaniu, ktoré literatúru doteraz charakterizovalo/konceptualizovalo. Pozastavenie „hľadania označovaného“ je gestom otriasania transcendentálnou autoritou (Derrida 1999, 102) – t. j. je vyrúšením konceptu *posledného, konečného významu*. To však neznamená, že referencia nie je ustanoviteľná (ako to opakuje Doležel), práve naopak, táto prax je *nutne referenčná*, ale v tom zmysle, že vystavuje – na základe suspenzie thetickej naivity transcendent-

ného čítania – *len referenciu* bez rozhodujúceho referenta; bez toho, aby referenciu zavŕšila (pozri Gasché 1986, 280 – 281). Derrida v tejto súvislosti proklamuje: „Referent je zrušený, ale referencia zostáva“ ([1972] 1981d, 211), Gasché to následne reinterpretuje ako „intencionalitu bez intencie“ (1986, 281), aby týmto aspektom vysvetlil aj Derridov známy výrok „Il n’y a pas de hors-texte“ („Vonkajšok textu nie je“; Derrida 1967, 227)⁹: „Tieto výroky skôr naznačujú, že všeobecný text (,literatúra, ktorá nie je literatúrou) nemá žiadny mimotextový význam alebo referent, žiadny posledný dôvod, [...] pri ktorom by sa jeho odkazujúca funkcia mohla definitívne zastaviť. Znamená to tiež, že zovšeobecnený text neodkazuje na niečo mimo systému referencie“ (Gasché 1986, 282).

Mohlo by sa zdať, že Mukařovského koncepcia „sémantického gesta“ (jednotiacej sémantickej intencie) priamo protirečí Derridovej dekonštrukcii práve v tom bode, v ktorom Derrida trvá na otvorenosti štruktúry a nemožnosti významového zavŕšenia. Je to jeden z tých bodov, ktoré majú potenciál klásť medzi český štrukturalizmus a Derridovu dekonštrukciu hlboké priepasti. Jednou z najsilnejších línií Petříčkovej štúdie (1991b) je preto tá, ktorá reinterpretáciou Mukařovského štúdie „Zámernosť a nezámernosť v umení“ ukazuje, že „sémantické gesto“ zachytáva práve ten problém, ktorý inšpiruje aj Derridovo problematizovanie transcendentálnej autority – problém nezavŕšiteľnosti (štruktúry; referencie): „Struktura své sjednocení pouze nabízí [...], což znamená, že struktura jako struktura uměleckého znaku o sobě ještě nepředkládá nějaký jednotný ‚model‘ skutečnosti, že její sjednocení je pouze její možnost. [...] [S]jednocování je úkol, který nelze splnit jednou provždy [...], nikdy nemůže být završen“ (3). Súvislosť medzi Mukařovským a Derridom vytvára aj Mukařovského úvaha o sile, ktorá vo vnútri textu usiluje o prekonanie rozporov a napätia medzi jeho jednotlivými časťami a zložkami ([1943] 2007d, 360). Zdá sa, že práve tento textový pohyb, ktorý Mukařovský analyzuje pod pojmom „zámernosť“, je tým, čo sa Derrida snaží dekonštruovať (pozri nižšie časť V).

Celý tento kontext je sumarizovaný vo výraze „suspensia“, ktorým Derrida neesencialisticky odpovedá na koncept literárnosti. Daný výraz naznačuje dva komplementárne pohyby: jednak suspensiu, jednak závislosť, podmienku (Attridge – Derrida 2000, 132). Možno to pomenovať aj takto: „literatúru“ špecifikuje problematizácia toho, čo umožňuje. Vyznačuje polia významov a zároveň v tom istom momente problematizuje thetickú naivitu transcendentného čítania, ktorá by chcela tieto významy autonomizačne stanoviť. Tak ako nie je možné naivne odstrániť označované, pretože by sa tým zrušilo aj označujúce (Derrida 1993a, 179 – 181), nemôže literatúra úplne neutralizovať transcenciu: „v žiadnom prípade se text sám od sebe nevyhne ‚transcendentnímu‘ čtení. Literatura, která by nepřipustila tuto transcencii, by sebe samu anulovala. Moment ‚transcendence‘ je nepotlačitelný“ (Attridge – Derrida 2000, 130). Na druhej strane však „každý literární text hraje a vyjednáva suspenzi referenční naivity, thetické referenčnosti (ne reference nebo intencionálního vztahu vůbec)“ (131); „neexistuje literatura bez *suspendovaného* vztahu k významu a referenci“ (132). Moment transcencie je teda nepotlačiteľný, ale tiež „může být složitý nebo skládaný; a právě v této hře záhybů je vepsán rozdíl mezi literaturami, rozdíl mezi literárním a neliterárním, mezi různými typy textů“ (130); „text je bás-

nicko-literárni, když skrz něco jako originální vyjednávání, aniž by anuloval význam či referenci, s touto rezistencí něco dělá, něco, co bychom jen těžko definovali“ (131).

f) Na základe povedaného: filozofický text sa vo vzťahu k literárnemu textu (ako neredukovateľne rozdielny typ textu) vyznačuje odlišnou „hrou záhybov“. Rovnako ako literárny text je aj filozofický text ukotvený v logocentrickej epoche a uskutočňuje – hoci je vždy písaný – projekt svojho zotretia pred označovaným obsahom (Derrida 1999, 168): „Filozofia je v písaní iba týmto pohybom písania ako zotierania označujúceho a túžbou po reštituovanej prítomnosti“ (286); t. j. je túžbou po označovanom bytí v jeho jase a v jeho žiarivosti, pričom označujúce tu nadobúda formu zabúdania alebo vytesnenia – k tomu podľa Derridu smeruje evolúcia a filozofická ekonómia písania (por. [1967] 1998, 286). Perspektívu tradičného myslenia potom Derrida dekonštruuje zameraním pozornosti na pôvodnosť písma a znaku. Derridova dekonštrukcia vyzdvihuje skutočnosť, že písmo „činí zreteľnou okolnosť, že význam vždy vyvstáva v signifikantu a nedá se od neho oddeliť“ (Ajvaz 1994, 6), čo demaskuje logocentrizmus a metafyziku prítomnosti v tom zmysle, že nimi presadzované plné, sebaidentické transcendentálne označované odhalí iba ako želaný (v zásade iluzívny) semiotický stav, pre dosiahnutie ktorého je nutné aktivovať „prikladný systém obrany pred hrozbou písma“ (Derrida 1999, 56 a 111). Text sám je voči želaniam logocentrizmu subverzívny tým, že nesie stopy samotného procesu, ktorým sa toto zotretie dosahuje. Ukazuje tak, že ideálna jednota významu, referent, „jas (transcendentálneho) označovaného“, všetko to, čo chce stáť, respektíve čo sa ustanovuje pevne a neotrastiteľne *pred* inštrumentom zápisu, sa takým nakoniec aj javí iba vďaka možnostiam textu vykonať/predstierať vlastné zotretie; je teda umožnené stratégiami, procesmi a kompetenciami textu; je to (v) jeho „pro-gramme“ (Derrida 1967, 19).

V

g) Ak špecifikom filozofického textu logocentrickej tradície je projekt vlastného zotretia pred označovaným obsahom, asociovanie ľahostajnosti označovaného voči označujúcemu, postulovanie prvotnosti myslenia voči znaku, spriehľadnenie textu v prospech veci, referenta či „jasu označovaného“, navrhujeme v tom vidieť poetiku textu, poetologickú stratégiu, ktorá sa práve kultivovaním tohto projektu situuje ako *starostlivosť o text* par excellence. Na toto vlastne Derrida neustále upozorňuje: v celej logocentrickej tradícii nenájdeme filozofickú modalitu, ktorá by nebola starostlivosťou o označované v podmienkach úzkostlivej pozornosti venovanej označujúcemu. Brániac označované je obrátená k označujúcemu, ktoré neustále disciplinuje (systémom obrany pred hrozbou písma). Zdanlivú neviditeľnosť označujúceho je totiž možné dosiahnuť (projektovať) iba konfiguráciami rádov označujúcich: „Neexistuje metafyzický pojem o sobe. Existuje jedině práce – ať metafyzická či nikoli – na těchto systémech pojmu“ (Derrida [1972] 1993b, 304).

Pozornosť venovaná znaku je teda v logocentrickej epoche vyvolaná samotným znakom; tým, že ukazuje reštaurovateľnosť svojej pôvodnosti a neodvodenosti v napätí voči tomu, ako ho ustanovila klasická metafyzika – to sa v konečnom dôsledku Derrida pokúša zachytiť ([1967] 1993c, 90). Znak nie je poznamenaný len vôľou k derivovaniu a stieraniu, ale za istých podmienok má aj de-limitačné účinky, t. j. je

disponovaný energiou, ktorá môže otriast metafyzikou prítomnosti a transcendentálnou autoritou (Derrida [1972] 1993d, 31). A práve tieto účinky je nutné disciplinovať systémom obrany. Označujúce musí ostať v odvodenej pozícii, aby nerušilo želanú autonómiu označovaného, musí byť udržané ako neviditeľné, zotreté, inštrumentálne. Analýzou zákonov týchto postupov sa zaoberá dekonštrukcia, my však môžeme upozorniť, že javu, ktorý Derrida nazýva systémom obrany pred hrozbou písma, venoval pozornosť už Mukařovský, keď na pôde funkčného štrukturalizmu konštatoval: „Tak mocná je i jen potenciální estetická funkce, že častokrát v intelektuálním, čistě sdělujícím textu je třeba při dodatečné revizy odstraňovat i sebeslabší náznaky deformace vztahů sémantických, aby jimi nebyla připoutána pozornost čtenářů ke znaku samému“ (2007e, 77). Inak povedané: logocentrická snaha zotrieť znak, označujúce je (zároveň) snahou o neutralizáciu pôsobenia estetickej funkcie, pretože práve ona spôsobuje *zameranosť na výraz* (Jakobson) a prejavuje sa schopnosťou *upútať pozornosť* na predmet, na znak, text, na jeho výstavbu (Chvatík 2001, 65). Toto sú hlboké súvislosti dekonštrukcie a českého štrukturalizmu, ktoré dávajú Petříčkovi dobrý dôvod povedať, že tam, kde sa u Derridu hovorí o neredukovateľnosti *écriture*, akoby v *dekonštrukcii* prežívalo estetično (1998, 733). K tomu Petříček následne dodáva: „tvrdí-li Derrida, že filosofické texty se snaží smazat svou ‚literárnost‘, pak je takové tvrzení bez znalosti strukturalistických analýz ‚básnické funkce‘ téměř nesrozumitelné“ (734). Teda estetická *energeia* (či už ju nazývame básnická, poetická alebo estetická funkcia) vždy patrila a patrí k základným/pôvodným intenciám filozofického textu. Snahy skrývať ju, neutralizovať, disciplinovať či korigovať v zásade upozorňujú na jej hlboko ukotvenú a prirodzenú prítomnosť. A tá sa nakoniec prejaví celkom nečakaným spôsobom. Snaha odstrániť z intelektuálneho textu „sebeslabší náznaky deformácie vztahů sémantických, aby jimi nebyla připoutána pozornost čtenářů ke znaku samému“ (Mukařovský 2007e, 77), sa totiž esteticky zvráti. Cieľom i želaným výsledkom takejto snahy je totiž vysoký stupeň harmonickej súdržnosti, dobrej formy či hutnosti vnútorných štruktúr doktrín – a ako nás poučil Lalo, práve v týchto aspektoch spočíva skutočná krása veľkých filozofických systémov, krása, ktorá sa zhoduje s ich najhlbšou filozofickou hodnotou (1937, 60).

Kontaminačný model, ktorý s odkazom na Lalov výskum načrtol Mukařovský, považujeme za prederridovský *opis* funkčnej matrice filozofického textu (nielen) logocentrickej tradície. Je to model, ktorý vzájomným obsiahnutím funkcií vysvetľuje vnímateľný estetický rozmer textov, ktoré sa prezentujú ako mimoumelecké „pojmové štruktúry“ zdôrazňujúce „jeden aspekt platnosti“ (Habermas). V tejto súvislosti nie je náhoda, že Mukařovský vymedzuje oblasť pôsobenia dvojpolovosti *funkcie* (singulár je tu príznakový) okrem iného aj v prejavoch didaktických (2007c, 94; 2021, 9) – teda v tých textových štruktúrach, ktoré sa tradične opierajú o logocentrizmom presadzované opozície a trvajú na transcendentálnej autorite. Mukařovského model je dekonštrukčný v tom zmysle, že na základe vedomia polyfunkčnosti jazykových prejavov ukazuje spôsob, ktorým sa estetický princíp *funkčne podiela* na konštituovaní a presadzovaní tohto „jedného aspektu platnosti“.

Zároveň sa nazdávame, že Mukařovského kontaminačný model zachytáva javy, ktoré tvoria predpokladovú os Derridových úvah o nečistote filozofických textov lo-

gocentrickej tradície či o „novej logike vzťahov medzi metaforou a pojmom“. Derridovi je neprávom vyčítané, že 1) prevrátením priority logiky nad rétorikou 2) nivalizoval žánrové rozlíšenie medzi filozofiou a literatúrou, 3) postuloval filozofiu ako rétorickú hru, 4) a ohrozil tak jej vážnosť, produktivitu a „nároky rozumu“ (Norris 1989). Ani s jedným bodom nemožno súhlasiť, Derrida nič také nerobí. Trvajúc na nárokoch rozumu dekonštrukciou ukazuje „inú logiku“ vzťahov medzi „pojmom a metaforou“ (Derrida 1988, 156), t. j. že filozofický text

môže fungovať s kritickou, racionálnou silou napriek tomu, alebo práve preto, že pôsobí na rôznych úrovniach súčasne, vrátane logickej, figurálnej, rétorickej, gramatickej a performatívnej. A všetky tieto rozlíšiteľné zložky [...] významne prispievajú k jeho argumentačnej sile, pretože každá zložka sa svojím spôsobom podieľa na „zmysle“ textu. (Olivier 1994, 156)

Derridovi oponenti – ako napríklad Habermas – akoby ignorovali skutočnosť, že *jeden a ten istý text* môže mať tak literárnu hodnotu (vďaka svojim fikčným, metaforickým alebo štylistickým atribútom), ako aj filozofickú presvedčivosť (vďaka svojej schopnosti kritizovať normatívne pravdivostné tvrdenia). Habermas by teda musel odmietnuť ako nefilozofický nielen text ako *La Carte postale*, ale aj tie početné hraničné prípady – medzi nimi Platóna, Augustína, Hegla, Kierkegaarda, Austina, Borgesa, Calvina –, v ktorých sa fikcia a filozofia úzko prelínajú. A ak by sa potom zoznam rozšíril na filozofov, ktorí raz za čas použili literárne prostriedky alebo analógie, potom by zahŕňal aj Aristotela, Kanta, Husserla, Fregeho, Quina, Searla a takmer každého mysliteľa západnej tradície (Norris 1990, 65 – 66).

ZÁVER

Keď Derrida *odkrýva* podmienky *skrytosti* jedného, tradične potláčaného funkčného aspektu filozofického textu, keď zdôrazňuje jeho konštitutívnu silu, neznamená to, že iné funkčné aspekty potláča či ich zbavuje záväznosti. Touto logikou sa riadi Jürgen Habermas, ktorý sa orientuje podľa hierarchického modelu ovládaného zákonom dominancie/druhotnosti.

Tí, ktorí si stotožnili filozofiu s jej logocentrickým ustanovením, môžu Derridovu dekonštrukciu mylne vnímať ako argumentačnú stratégiu namierenú proti filozofii. Derrida však robí niečo celkom iné: nikdy neopúšťajúc dekonštruovaný text *filozofickej tradície*, píšuc na jeho okraji (por. Petříček 1993, 25) zviditeľňuje podmienky, spôsoby i ambiguity, ktorými sa toto (logocentrickými „silami a zámermi“ vedené) ustanovovanie filozofie vyznačuje (Derrida 1993b, 304). A to v prospech širšieho porozumenia filozofii (1999, 168).

Filozofia bola dlho nútená obývať oblasť čistej epistémé (retroaktívne uplatňovanie Kantovho postulovania filozofie ako epistemológie je príznakové), teda oblasť mimoestetickú. Hierarchický model odhaľuje prítomnosť estetickej funkcie vo filozofickom texte, zároveň ju však dovoľuje umiestniť *iba* do druhotnej pozície (Habermas sa opiera práve o toto pravidlo). Filozofia sa tak stala súčasťou toho, čo by sme spolu s Mukařovským nazvali oblasťou estetickou mimoumeleckou. Hierarchický model má však pharmakonickú povahu – na jednej strane estetickú funkciu vo filozofii valorizuje, na druhej blokuje jej funkčné rozpätie. Habermas sa v jednej veci nemýlil:

v podmienkach hierarchického modelu nie je možné pre filozofiu postulovať dominiáciu estetickej funkcie bez toho, aby zároveň nedošlo k obmedzeniu funkčného rozpätia teoretickej funkcie.¹⁰

Mukařovský, ktorý širokospektrálne precizoval a aplikoval hierarchický model funkcií vyčlenením troch záujmových oblastí (umenia, estetickej mimoumeleckej a mimoestetickej), rozpoznal, že povaha filozofických diel nevyhovuje takto vymedzeným klasifikáciám. V súčinnosti s Lalovým prístupom preto pre ňu načrtol kontaminačný model – v ňom teoretická a estetická funkcia vytvárajú predpokladový a zároveň realizačný vzťah. Hovorí o vzťahu *dvoch funkcií* je tu však len provizórne. Mukařovského terminologický protokol je záväznejší v momente, keď hovorí o *dvoj-pólovosti funkcie*. Singulárna výrazová konštrukcia naznačuje, že to, čo je za iných okolností situované ako dve samostatné funkcie vo vzťahu, chce Mukařovský preformulovať do podoby imanentného štrukturujúceho (prí)znaku jednej funkcie. To má zásadné dôsledky pre výskum povahy filozofických diel. Sme svedkami početných pokusov opísať „umeleckosť“ filozofie alebo prezentovať *filozofiu ako (umeleckú) literatúru* iba na základe analýzy tých vybraných diel, ktoré sú svojou bohatou rozvinutou „literárnou vrstvou“ (Habermas) ústretové k takýmto literárnovedným objednávkam (diela Nietzscheho, Kierkegaard, Sartra a podobne). Mukařovského i Derridove úvahy nás však vyzývajú k citlivosti aj vo vzťahu k tým filozofickým textom/dielam/systémom, ktoré svojím pojmovým argumentačným založením estetickú otázku zdanlivo blokujú. Z nášho výskumu teda vyplýva predbežný záver, že aj sama argumentačno-teoretická poloha filozofických textov, nahliadaná zo stanoviska kontaminačného modelu (dvoj-pólovosti funkcie), je esteticky disponovaná a môže sa preto stať predmetom literárnovedných interpretácií. V týchto súvislostiach bude prospešné zapojiť do rozohraných línií ďalšie inštruktívne „záhyby“ a pýtať sa napríklad na možnosti a postupy utvárania filozofických pojmov, na ich *sensibilia* alebo na filozofický vkus (Deleuze – Guattari [1991] 2001).

POZNÁMKY

¹ Ďalej pracujem s anglickým prekladom „Excursus on Leveling the Genre Distinction between Philosophy and Literature“ ([1985] 1998); podľa neho citujem a vychádzam z neho aj preklad citátov. Podobne v prípade ďalších prác, ktoré sú aj v bibliografii uvedené len v anglickom preklade.

² Ak nie je uvedené inak, preklad M. F.

³ Svetotvorná funkcia jazyka je v Habermasovej eseji synonymným pomenovaním jakobsonovskej „poetickej funkcie“. Oproti nej Habermas stavia „problémy riešiacu funkciu“, ktorá je v terminológii Jakobsonovej štúdie totožná s poznávacou funkciou. Dodajme ešte, že jakobsonovská „poetická funkcia“ je ekvivalentná s Mukařovského „estetickou funkciou“.

⁴ Takéto uchopenie je skutočne hypertrofické. Pravda, už Mukařovský hovoril, že „umelécké dílo nemá ani tehdy, sděluje-li, *platnost* sdělení“ ([1943] 2007f, 185), to však nijako neurčuje nevlastnosť mimoestetických funkcií. Habermasovi zjavne uniká, že štrukturalistické postulovanie dominancie estetickej funkcie v básnických prejavoch nereferuje k jej kvantitatívnej prevahe, ale k jej organizujúcemu postaveniu práve vo vzťahu k mimoestetickým funkciám: „estetická funkce [...] spočívá právě v *organizování celistvého strukturního vztáhu všech mimoestetických funkcí díla*“ (Chvatík 2001, 71; tiež Mukařovský 2007f, 186).

- ⁵ Tento postup Habermas reprezentatívne uplatní napr. v hodnotení Freudovho diela: „Freud bol tiež skvelým spisovateľom. Keď to však vravíme, nemáme na myslí, že jeho vedecká genialita sa prejavuje v poetickej sile jeho bezchybnej prózy. Neboli to jeho vynikajúce literárne schopnosti, ktoré mu umožnili objaviť nový kontinent, ale skôr nezaujatý klinický pohľad, špekulatívna sila, citlivosť a nebojácnosť, [...] vytrvalosť, zvedavosť – teda cnosti produktívneho vedca. Nikto nepovažuje za nepatričné považovať Freudove texty tiež za literatúru – ale sú ňou samy osebe alebo na prvom mieste?“ ([1988] 1992, 205)
- ⁶ Tu by sme zaradili aj štúdiu Lubomíra Doležela (1995), keby sa autor nedopustil voči Derridovej dekonštrukcii podobných omylov ako Habermas. Doležel voľne stotožňuje Derridovo dielo s americkou dekonštrukciou a jeho komentár vychádza takmer výhradne zo sekundárnej literatúry; raz cituje z jedného Derridovho diela. Napriek tomu je však presvedčený (sekundárnou literatúrou), že Derrida konštruuje jazyk, ktorého radikálna nedeterminovanosť neumožňuje stanoviť „referenci“ (k tomu sa ešte vrátíme v časti III), a preto naň nemožno aplikovať štandardné pravdivostné podmienky (Alfreda Tarského). Z toho pre Doležela vyplýva, že „Derridův jazyk nemůžeme použiť pro vědu, filozofii, historiografii a další poznávací aktivity“ (457). V nadväznosti na Ann Jefferson tiež preberá interpretačné stanovisko, podľa ktorého na rozdiel od českého štrukturalizmu Derrida vníma jazyk ako monofunkčný a „ve své podstatě poetický“ (457 – 458). K tomu následne formuluje poznámku plnú pochybností: „Nejrůznější, často protikladné zájmy, účely a pravdivostní podmínky komunikačních jednání jsou redukovány na principy, cíle a pravdivostní podmínky básnického jazyka. Jak by moderní společnost, na takový jazyk odkázaná, vůbec mohla fungovat a přežít, nikdo neví“ (458). Doležel síce vníma (Derridovi pripísaný) „univerzalistický nárok Derridovej filozofie jazyka“ ako silno nepravdepodobný (457), nevyhodnotí to však ako impulz pre širšie porovnanie pôvodného Derridovho diela s tým, čo mu pripisujú komentátori, ale v súčinnosti s nimi premenuje dekonštrukciu na teóriu básnického jazyka (457). Až v tejto pozícii pre neho začne Derridova dekonštrukcia vykazovať hlboké súvislosti s pražskou školou. Napriek tomu však predsa len nakoniec považuje za „zvláště plodné“ porovnanie pražskej školy s „těmi poststrukturalistickými směry, které nepopírají logocentrický základ lidského poznání a jednání ve světě.“ (458). Zdá sa teda, že Doležel podobne ako Habermas (hoci „Exkurs“ neuvádza medzi svojimi zdrojmi) nepriamo vŕha pražský štrukturalizmus do pozície zástancu logocentrického základu ľudského poznania, t. j. proti Derridovej dekonštrukcii, ktorá však logocentrické tendencie nepopiera, neanuluje, ale odhaľuje a dokumentuje ich logiku (Derrida 1999, 168). Dekonštrukcia je výskumom logocentrizmu; je „především čtení; snaží se vniknout do filozofického textu a pátrat v něm po trhlínách, jimiž prosvítá to, co tento text předem eliminoval jako svůj zamlčený předpoklad“ (Petříček 1991a, 386).
- ⁷ „Sjednocující, organizující role estetické funkce v konkrétní struktuře funkcí uměleckého díla i *mi-mouměleckého výtvoru* [zvýraznil M. F.] člověka záleží v tom, že *ostatní funkce* pojí v *organický celek* a *zabarvuje* je *specifickým přísvitem estetického účinku*.“ (Chvatík 2001, 73)
- ⁸ Derridovu úvahu o tom, že „literatúra sa vzpiera tomu, čo je“, sprevádza celé spektrum špecifikácií, ktoré zdôrazňujú paradoxnú štruktúru literatúry: je to inštitúcia, ktorej konštitutívnym zákonom je prekračovať, transformovať, spochybňovať, suspendovať celú inštitúciu, vlastnú inštitucionálnosť (pozri Attridge – Derrida 2000, 139, 148). Derrida na podklade tézy „Zákon literatúry má tendenci se z principu zákonu vzepřít nebo jej zrušit. [...] Je to instituce mající tendenci způsobit, že instituce přeteče“ (124) špecifikuje literatúru ako „protiinstitucionální instituci“ (139), jej dejiny – hovorí Derrida – sa *konštruujú* ako rozvalina, dejiny literatúry sú dejinami trosiek (128). Práve v tomto zmysle slovo „literatúra“ spochybňuje prvé dve slová v otázke „Čo je – literatúra?“ (Attridge 2000, 102). Nazdávame sa, že tieto vymedzenia možno (predpokladovo) sprevádzať tézami českej štruktúrálnej estetiky. V týchto súvislostiach možno zdôrazniť predovšetkým analýzu nestálosti umeleckých štruktúr, ktorú vypracovala pražská škola prostredníctvom záujmu o dynamickú povahu štruktúr alebo o vzťah estetickej normy a umeleckého diela – to je vždy neadekvátnou aplikáciou estetickej normy: „Norma je zde porušována bez ustání“ (Mukařovský 2007c, 105).
- ⁹ K podmienkam a súvislostiam prekladu tejto Derridovej vety do slovenského jazyka pozri Kuchtová 2017.
- ¹⁰ Habermas z toho odvodil stratu filozofie, prisudzuje ju Derridovi, dôsledky pokusov o takýto prístup však môžeme vidieť predovšetkým v Rortyho projekte „postfilozofickej kultúry“.

LITERATÚRA

- Ajvaz, Michal. 1994. *Znak a bytí: Úvahy nad Derridovou gramatologií*. Praha-Zbraslav: Filosofia.
- Attridge, Derek. 2000. „Derrida a problematizování literatury.“ *Aluze* 4: 2, 102 – 120.
- Attridge, Derek – Jacques Derrida. [1992] 2000. „Ta podivná instituce, které se říká literatura – rozhovor s Jacquesem Derridou.“ Prel. Alice Procházková. *Aluze* 4: 2, 122 – 150.
- Clark, Timothy. 1992. *Derrida, Heidegger, Blanchot: Sources of Derrida's Notion and Practice of Literature*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.
- Deleuze, Gilles – Felix Guattari. [1991] 2001. *Co je filosofie?* Prel. Miroslav Petříček jr. Praha: Oikoymenh.
- Derrida, Jacques. 1967. *De la grammatologie*. Paríž: Les Éditions de Minuit.
- Derrida, Jacques. 1979. „Living On: Border Lines.“ Prel. James Hulbert. In *Deconstruction and Criticism*, Harold Bloom – Pau de Manet – Jacques Derrida – Geoffrey H. Hartman – J. Hillis Miller, 75 – 176. New York: Seabury Press.
- Derrida, Jacques. [1972] 1981a. „Plato's Pharmacy.“ Prel. Barbara Johnson. In *Dissemination*, Jacques Derrida, 61 – 172. London: Athlone Press.
- Derrida, Jacques. [1972] 1981b. „Positions: Interview with Jean-Louis Houdebine and Guy Scarpetta.“ Prel. Alan Bass. In *Positions*, Jacques Derrida, 37 – 96. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques. [1972] 1981c. „Implications: Interview with Henri Ronse.“ Prel. Alan Bass. In *Positions*, Jacques Derrida, 1 – 14. Chicago: University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques. [1972] 1981d. „The Double Session.“ Prel. Barbara Johnson. In *Dissemination*, Jacques Derrida, 173 – 286. London: Athlone Press.
- Derrida, Jacques. 1988. „Afterword: Toward an Ethic of Discussion.“ Prel. Samuel Weber. In *Limited Inc*, Jacques Derrida, 111 – 160. Illinois: Northwestern University Press.
- Derrida, Jacques. [1967] 1993a. „Struktura, znak a hra v diskursu věd o člověku.“ In *Texty k dekonstrukci*, ed. a prel. Miroslav Petříček jr., 177 – 195. Bratislava: Archa.
- Derrida, Jacques. [1972] 1993b. „Signatura kontext událost.“ In *Texty k dekonstrukci*, ed. a prel. Miroslav Petříček jr., 277 – 306. Bratislava: Archa.
- Derrida, Jacques. [1967] 1993c. „Hlas a fenomén.“ In *Texty k dekonstrukci*, ed. a prel. Miroslav Petříček jr., 48 – 145. Bratislava: Archa.
- Derrida, Jacques. [1972] 1993d. „Sémiologie a gramatologie (Rozhovor s J. Kristevou).“ In *Texty k dekonstrukci*, ed. a prel. Miroslav Petříček jr., 31 – 47. Bratislava: Archa.
- Derrida, Jacques. [1988] 1995. „Is There a Philosophical Language?“ Prel. Peggy Kamuf. In *Points: Interviews, 1974–1994*, ed. Elisabeth Weber, 216 – 227. Stanford: Stanford University Press.
- Derrida, Jacques. [1967] 1998. *Of Grammatology*. Prel. Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore – Londýn: Johns Hopkins University Press.
- Derrida, Jacques. [1967] 1999. *Gramatológia*. Prel. Martin Kanovský. Bratislava: Archa.
- Derrida, Jacques. [1996] 2005. „Remarks on Deconstruction and Pragmatism.“ Prel. Simon Critchley. In *Deconstruction and Pragmatism*, ed. Chantal Mouffe, 79 – 90. London and New York: Routledge.
- Doležel, Lubomír. 1995. „Pražská škola a poststrukturalismus.“ Prel. Petr Kaiser. *Česká literatura* 43, 5: 451–472.
- Gasché, Rodolphe. 1986. *The Tain of the Mirror: Derrida and the Philosophy of Reflection*. Cambridge – Londýn: Harvard University Press.
- Habermas, Jürgen. [1988] 1992. „Philosophy and Science as Literature?“ Prel. William Mark Hohengarten. In *Postmetaphysical thinking*, Jürgen Habermas, 205 – 227. Cambridge: MIT Press.
- Habermas, Jürgen. [1985] 1998. „Excursus on Leveling the Genre Distinction between Philosophy and Literature.“ Prel. Frederic Lawrence. In *The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures*, Jürgen Habermas, 185 – 210. Cambridge: Polity Press.
- Hoy, David Couzens. 1997. „Splitting the Difference: Habermas's Critique of Derrida.“ In *Habermas and the Unfinished Project of Modernity*, eds. Maurizio Passerin d'Entrèves – Seyla Benhabib, 124 – 146. Cambridge: MIT Press.
- Chvatík, Květoslav. 2001. *Strukturální estetika*. Brno: Host.
- Kalivoda, Robert. 1966. „Dialektika strukturalismu a dialektika estetiky.“ In *Struktura a smysl literárního díla*, eds. Milan Jankovič – Zdeněk Pešat – Felix Vodička, 13 – 39. Praha: Československý spisovatel.

- Kuchtová, Alžbeta. 2017. „Naozaj nič nejestvuje mimo textu? Vonku a vnútri.“ *Ostium*, 13: 4. Dostupné na: <https://ostium.sk/language/sk/naozaj-nic-nejestvuje-mimo-textu-vonku-a-vnutri/> [cit. 25. 10. 2023].
- Lalo, Charles. 1937. „Valeur esthétique des systèmes philosophiques.“ In *Travaux du IXe Congrès international de philosophie : Congrès Descartes. XII. La Valeur : Les Normes et la Réalité, IIIme Partie, VII. Normes juridiques. VIII. Normes esthétiques : table générale des communications, index alphabétique des auteurs*, ed. Raymond Bayer, 57 – 64. Paríž: Hermann & Cie.
- Mukařovský, Jan. [zač. 40. rokov] 2007a. „Úkoly obecné estetiky.“ In *Studie I*, eds. Miroslav Červenka – Milan Jankovič, 75 – 80. Brno: Host.
- Mukařovský, Jan. [1942] 2007b. „Význam estetiky.“ In *Studie I*, eds. Miroslav Červenka – Milan Jankovič, 63 – 74. Brno: Host.
- Mukařovský, Jan. [1937] 2007c. „Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty.“ In *Studie I*, eds. Miroslav Červenka – Milan Jankovič, 81 – 156. Brno: Host.
- Mukařovský, Jan. [1943] 2007d. „Záměrnost a nezáměrnost v umění.“ In *Studie I*, eds. Miroslav Červenka – Milan Jankovič, 353 – 388. Brno: Host.
- Mukařovský, Jan. [1936] 2007e. „Básnické pojmenování a estetická funkce jazyka.“ In *Studie II*, eds. Miroslav Červenka – Milan Jankovič, 74 – 81. Brno: Host.
- Mukařovský, Jan. [1943] 2007f. „Umění.“ In *Studie I*, eds. Miroslav Červenka – Milan Jankovič, 185 – 207. Brno: Host.
- Mukařovský, Jan. 2021. „Epika, její podstata a druhy.“ In *Jan Mukařovský. Přednášky o epice*, eds. Ondřej Sládek – Miroslav Procházka, 7 – 93. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- Norris, Christopher. 1987. *Derrida*. Cambridge: Harvard University Press.
- Norris, Christopher. 1989. „Philosophy as *Not* Just a ‘Kind of Writing’: Derrida and the Claim of Reason.“ In *Redrawing the Lines: Analytic Philosophy, Deconstruction, and Literary Theory*, ed. Reed Way Dasenbrock, 189 – 203. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Norris, Christopher. 1990. *What’s Wrong with Postmodernism?: Critical Theory and the Ends of Philosophy*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Norris, Christopher. 1996. *Reclaiming Truth: Contribution to a Critique of Cultural Relativism*. Durham: Duke University Press.
- Norris, Christopher. 2000. *Deconstruction and the ‘Unfinished Project of Modernity’*. New York: Athlone Press.
- Norris, Christopher. [1982] 2002. *Deconstruction: Theory and Practice*. Londýn – New York: Routledge.
- Norris, Christopher. 2003. „Why Derrida Is Not a Postmodernist.“ In *Beyond Postmodernism: Reassessment in Literature, Theory, and Culture*, ed. Klaus Stierstorfer, 143 – 156. Berlín – Boston: De Gruyter.
- Olivier, Bert. 1994. „Derrida: Philosophy or Literature?“ *Journal of Literary Studies* 10, 2: 151 – 164.
- Petríček, Miroslav jr. 1991a. „Francouzský poststrukturalismus a tradice českého strukturalismu.“ *Česká literatura* 39, 5: 385 – 391.
- Petríček, Miroslav jr. 1991b. „Mukařovský a dekonstrukce.“ *Kritický sborník* 11, 4: 1 – 5.
- Petríček, Miroslav. 1993. „Předmluva, která nechce být návodem ke čtení.“ In *Texty k dekonstrukci*, ed. a prel. Miroslav Petříček jr., 7 – 30. Bratislava: Archa.
- Petríček, Miroslav. 1998. „Hermeneutika a dekonstrukce.“ *Filosofický časopis* 46: 5, 731 – 740.
- Righter, William. 1983. „Some Notes on ‘Acting It Out’ and ‘Being in It up to the Nose.’“ In *Aesthetics: Form and Emotion*, David Pole, 207 – 216. New York: St. Martin’s Press.
- Rorty, Richard. 1982. „Philosophy as a Kind of Writing: An Essay on Derrida.“ In *Consequences of Pragmatism (Essays: 1972–1980)*, Richard Rorty, 90 – 109. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rorty, Richard. 1998. „Habermas, Derrida, and the Functions of Philosophy.“ In *Truth and Progress: Philosophical Papers*, 3: 307 – 326. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandler, Sergei. 2007. „Habermas, Derrida and the Genre Distinction between Fiction and Argument.“ *International Studies in Philosophy* 39: 4, 103 – 119.
- Sládek, Ondřej. 2006. „Náš poststrukturalní strukturalismus.“ In *Český strukturalismus po poststrukturalismu*, ed. Ondřej Sládek, 52 – 66. Brno: Host.
- Volek, Emil. 2006. „Jan Mukařovský revidivus: Co zůstalo z tradice a dědictví pražské školy?“ In *Český strukturalismus po poststrukturalismu*, ed. Ondřej Sládek, 32 – 43. Brno: Host.